

Flaubert op de divan

inleiding

Bijna 140 jaar geleden overlijdt Gustave Flaubert, de wereldberoemde schrijver van *Madame Bovary*. En al 140 jaar lang verschijnen er, niet alleen in Frankrijk, maar over de hele wereld, studies over zijn literaire werk in zijn geheel of over afzonderlijke delen en voortdurend komen er nieuwe biografieën op de markt. Er wordt gepubliceerd over afzonderlijke aspecten, over zijn jeugdwerken, zijn brieven, de positie van de vrouw in zijn werk of over Flaubert als chroniqueur van een bepaalde periode.

Toch zijn er maar drie studies bekend die echt ingaan op de karakterstructuur, de psyche van Flaubert. Hij zelf zou deze invalshoek niet aangemoedigd hebben. Zegt hij niet voortdurend dat hij afwezig is in zijn werk, hij omschrijft zichzelf als een neutrale en afwezige, onpartijdige auteur. In een van zijn brieven zegt hij: "De kunstenaar moet zijn in zijn werk als God in de schepping: onzichtbaar en almachtig, zodat men hem overal merkt, maar niet ziet". Aan zijn minnares Louise Colet schrijft hij dat zijn leven zo vlak is als de tafel waaraan hij schrijft. Eigenlijk wil hij een onbewogen, saai, burgerlijk leven en een soortgelijk karakter zodat alle energie en opwindning gestoken kan worden in het schrijven.

Toch zijn er drie wetenschappers uitgebreid op de psyche en de persoonlijkheid van Flaubert ingegaan. We behandelen hier achtereenvolgens de studies van Reik (1912), Praz (1930) en Sartre (1971). Na 1971 zijn er geen pogingen meer ondernomen om vanuit de persoonlijkheidsleer een alomvattende verklaring van Flaubert te geven. Natuurlijk zijn er de laatste 50 jaar studies geschreven over deelaspecten van Flauberts leven en over afzonderlijke boeken. Julian Barnes, Jean Rousset, Dacia Maraini schreven prachtige monografieën over de papagaai van Flaubert, over de romanstructuur van *Madame Bovary*, over de verhouding tussen Flaubert en Emma Bovary. Mario Vargas Llosa wordt bij eerste lezing van *Madame Bovary* verliefd op Emma en probeert in *De eenzijdig durende orgie* deze verliefdheid te ontleden en te onderbouwen. Er verschijnen nog ieder jaar weer nieuwe studies over Flaubert, recent nog een *Dictionnaire Flaubert*, die in ruim 1700 pagina's een erudiet overzicht geeft van het werk van Flaubert, maar geen studies over zijn karakter of persoonlijkheidsstructuur, geen psychologische analyses. Zelfs een monografie als "La vie érotique de Flaubert" van Jacques-Louis Douchin is geen analyse van zijn gehele persoonlijkheid, maar meer een analyse van, een uiterst amusante opsomming van anekdotes over zijn liefdesleven.

Voor we het resultaat van het ontleedmes van de drie wetenschappers beschrijven, geven we eerst een korte beschrijving van het leven en enkele werken van de hoofdpersoon, waarbij we met name die aspecten, gebeurtenissen en romans vermelden die voor de verdere analyse van zijn persoonlijkheid van

belang zijn.

het intieme leven van Flaubert

Gustave wordt geboren in 1821 als tweede zoon in een artsengezin; zijn vader Achille Flaubert is een strenge, zakelijke en kundige geneesheer-directeur van het ziekenhuis in Rouen. De oudste zoon, die ook Achille heet, wordt een even gerespecteerd arts en volgt hem later op als geneesheer-directeur. De woning van het gezin staat op het ziekenhuisterrein en Gustave ziet zijn vader als "de almachtige God de Vader met bebloed voorschot". Gustave is het zorgenkind van zijn zachtaardige, gevoelige, sombere, melancholieke en toch afstandelijke moeder. Hij is laat met alles, zijn jongere zusje Caroline kan eerder lezen en schrijven en als 7-jarige zit hij nog steeds te duimen en stil voor zich uit te kijken. Hoewel aanvankelijk Gustave voor een rechtenstudie zal en waarschijnlijk moet kiezen, mislukt dat en vrij snel is hij tot teleurstelling van zijn vader met studeren opgehouden en blijft hij de verdere rest van zijn leven als schrijver bij zijn moeder wonen. De verhouding tussen de twee broers is niet al te best: de oudste gaat de vader opvolgen als geneesheer-directeur, terwijl de jongere, lichamelijk zwak, nog op zijn succes als schrijver wacht. Op zijn 15e gaat Gustave met zijn ouders naar de badplaats Trouville, waar hij hevig verliefd wordt op een badende vrouw van 27 jaar, elke ochtend gaat hij kijken hoe zij een bad neemt en een vreemde extase maakt zich van hem meester als hij ziet hoe zij haar dochttertje de borst geeft. Zijn verdere leven blijft hij in de ban van deze Elisa. In de loop van zijn jeugd ontwikkelt Gustave een ambigue houding ten opzichte van vrouwen: ze zijn madonna of hoer. Al zoekend naar de ideale, onbereikbare vrouw, geeft hij zich over aan prostituees en vluchtige avonturen.

Op zijn 23e krijgt Gustave een, waarschijnlijk epileptische, aanval en valt bewusteloos neer, hij geeft zijn studie op en gaat thuis wonen in het landhuis in Croisset, net buiten Rouen, dat zijn vader heeft gekocht. Zijn moeder waakt over hem, vertroetelt hem en is pas gerust wanneer hij weer in zijn werkkamer zit te schrijven. Zijn vader is vooral ontevreden over het feit dat zijn zoon vanwege zijn gezondheid zijn studie heeft opgegeven en nu hele dagen papier zit vol te schrijven. Als Gustave 24 jaar is, wordt zijn vader ernstig ziek door een abces aan zijn been, hij wil dat zijn oudste zoon hem opereert, de operatie lukt niet echt en na korte tijd overlijdt hij.

Na dit vreselijke jaar waarin, behalve zijn vader, ook zijn enige geliefde zus en zijn beste vriend sterven, ontmoet hij op zijn 25e de elf jaar oudere kunstenares Louise Colet die jarenlang zijn minnares en muze zal blijven. Een gecompliceerde relatie: hij wil niet dat zij bij hem thuis komt, uit schaamte of terughoudendheid of eerbied voor zijn moeder. Als ze hem een keer vanuit Parijs in Rouen komt

opzoeken, stuurt hij haar aan de voordeur weg. In zijn werkkamer heeft hij in zijn bureaula haar pantoffels en een bebloede zakdoek van toen zij ongesteld was, af en toe haalt hij deze tevoorschijn en ruikt eraan. Hij gebruikt haar ook voor het beschrijven van het karakter en gevoelens van Emma, de hoofdpersoon uit *Madame Bovary*. Louise Colet is onaangenaam verrast om cadeaus die zij aan Gustave heeft gegeven, belachelijk gemaakt te zien als romantische, burgerlijke prullaria, wanneer Emma hetzelfde cadeau aan haar minnaar geeft. Om het verdriet en woede van Emma, als zij door haar minnaar wordt verlaten, goed te kunnen beschrijven, verbreekt hij zijn relatie met Louise en weer vindt Louise haar gevoelens in de roman terug. Eindelijk komt op zijn 35-ste met *Madame Bovary* het succes en de bekendheid: zijn eerste grote roman wordt gepubliceerd.

Flaubert blijft vanaf dat moment succesvol als schrijver, hij blijft bordelen bezoeken, ontziet zijn moeder, heeft nog vele avonturen en sterft op zijn 59e aan een beroerte of een hersenbloeding, veroorzaakt door een combinatie van epilepsie, syfilis, een zwak hart, uitputting, algehele slechte gezondheid en natuurlijk een niet al te gezond leven.

Het is interessant enkele jeugdwerken aan te halen waarin het ingewikkelde leven dat hierboven beschreven is, zijn weerklank vindt. Op zijn 15e schrijft Gustave een verhaal "*De pest in Florence*"¹ waarin de oudere, geslaagde en alom geliefde broer door de jongere broer, een mislukkeling, uit jaloezie wordt doodgestoken, waarop de vader uit vergelding de jongste met zijn zwaard doorboort. Ook andere jeugdwerken zijn doortrokken van sadisme, perversiteit en huiveringwekkende macabere situaties. *Rage et Impuissance* gaat over een levend begraven man die zijn eigen arm opeet, de held van *Quidquid volueris* is de zoon van een aap en een negerin. Hij beschrijft in een kort verhaal *Memoires van een gek* zijn gevoel bij het zien van de borst van Elisa, hij is dan 16 jaar: "Het scheen mij toe dat als ik mijn lippen erop zou hebben gelegd, ik haar uit woede zou hebben gebeten en mijn hart smolt van verrukking bij de gedachte aan de wellust die deze kus zou voortbrengen".

De tegenstrijdigheid Maagd Maria - hoer komt naar voren in zijn brieven: aan vrienden schrijft hij zeer scabreuze verhalen met gore moppen en liederlijke avonturen, aan andere mensen, zoals aan zijn moeder zijn de brieven keurig en ten zeerste aangepast. Frappant is het om de twee versies te lezen die hij maakt van zijn avontuur met de courtisane Kutchuk Hanem, een bijna puberale versie voor zijn vrienden waarin hij vol trots over zijn seksuele prestaties vertelt en een keurige versie voor zijn moeder.

Veel van het intieme leven van Flaubert en van zijn persoonlijkheid weten we uit de talloze brieven die hij schrijft, uit zijn reisverhalen, maar ook uit de vele egodocumenten van zijn vrienden en vriendinnen, zoals de dagboeken van de gebroeders De Goncourt en de memoires van zijn nicht Caroline. Daarnaast zijn er nog enkele sleutelromans, waarin de liefdesverwickelingen van Flaubert en schrijvende tijdgenoten als onderwerp zijn gekozen (*Hij en zij* van vriendin George Sand, *Hij* van minnares Louise Colet).

¹ Dit jeugdwerk is recent voor het eerst in het Nederlands vertaald (zie www.flaubert.nl >vertalingen)

Voer voor psychologen: Reik, Praz en Sartre

Eigenlijk verwonderlijk dat niet meer dan drie geesteswetenschappers zich over bovenstaand levensverhaal bogen. In chronologische volgorde behandelen we achtereenvolgens de analyses van Reik (1912), van Mario Praz (1930) en van Jean-Paul Sartre (1970).

Theodoor Reik

De Oostenrijker Theodor Reik, een vroege volgeling van Freud, promoveert in 1912 op het psychoanalytisch proefschrift *"Flaubert und seine Versuchung der Heiligen Antonius, ein Beitrag zur Künstlerpsychologie"*. Het is het tweede psychoanalytische proefschrift ooit, Otto Rank is in 1911 hem enkele maanden voor met een proefschrift over de Lohengrinsage. Reik heeft een ontmoeting met Sigmund Freud kort na zijn promotie en dit eerste contact zal hij niet snel vergeten. Later schrijft hij: *"Ik had een verschil van mening met mijn professoren, die het afkeurden dat een student in de literatuur en psychologie een thesis schreef volgens freudiaanse uitgangspunten."* Al snel raakt Reik in de ban van het werk van Freud, hoewel hij geen medische achtergrond heeft. Reik wordt een vertrouweling van Freud, zoals blijkt uit het volgende. Op 26 augustus 1934 heeft Freud de beroemde ontmoeting met Gustave Mahler in Leiden. Over het besprokene zijn geen getuigenissen vastgelegd. In een brief aan Reik van 4 januari 1935 verhaalt Freud wel over deze ontmoeting. Hij vertelt Reik hoeveel hij in de gesprekken met Mahler heeft bereikt, hij spreekt over de relatie tussen Mahler en zijn vrouw, over het gebrek aan libido bij Mahler en over Mahlers Maria-complex.

In verband met het groeiende nazisme vlucht Reik in 1934 uit Oostenrijk. Hij komt terecht in Nederland en vestigt zich in Den Haag als uitvoerend psychoanalyticus en opleider. Hij wordt lid van de kort tevoren opgericht Vereniging voor Psychoanalytici in Nederland (VPN). Over zijn jaren in Den Haag is nauwelijks iets te achterhalen. Het wordt Reik uiteindelijk toch te heet onder de voeten en in 1938 vlucht hij verder naar de Verenigde Staten. Freud vraagt hem echter wel in een brief *"Had je niet*

nog wat langer in Nederland kunnen blijven? Theodor Reik overlijdt op 31 december 1969 in de Verenigde Staten.

Reik Over Flaubert

Reik gaat uitgebreid in op de verhouding van Gustave met zijn strenge en daadkrachtige vader, geneesheer-directeur van het ziekenhuis in Rouen en op zijn verhouding met zijn oudere broer. Eerder schreven we al over *De pest in Florence* waarin de minder geslaagde, jongere zoon zijn oudere en zeer succesvolle broer tijdens een jachtpartij dood steekt. Gustave beschrijft in dit jeugdwerk, hij is 15 jaar, het onderbewuste gevoel dat hij heeft in zijn eigen thuissituatie. Zijn vader geeft duidelijk de voorkeur aan zijn broer Achille en heeft weinig op met de ziekelijke zoon Gustave met zijn aanvallen van histerie en epilepsie. Gustave 's moeder is een zeer gevoelige en zachtaardige vrouw, die zich toch vrij afstandelijk tegenover haar zoon opstelt.

Iedere psychoanalyticus zal onmiddellijk een Oedipus-verklaring klaar hebben. Zo ook Reik in zijn proefschrift. De vader hoeft niet meer gedood te worden, die sterft als Flaubert net 23 jaar is. De vader overlijdt trouwens aan een infectie van zijn been, waarvoor zijn zoon hem kort ervoor heeft geopereerd. Reik beweert dat Flaubert sadistische gevoelens koestert. Vrouwen moeten vooral fataal, wellustig en eigenlijk publieke vrouw zijn. Daarnaast is hij geobsedeerd door eigen zijn moeder en in het verlengde daarvan dus ook door vrouwen die voor hem een moederfiguur verbeelden. In zijn jeugdwerken en de eerste *Tentation* uit 1848, hij is dan 26 jaar en zal later nog twee versies van *De Verzoeking van de Heilige Antonius* schrijven, laat hij een erotisch, sadistische instelling doorklinken. De volwassenwording bij Flaubert en vooral de catharsis van het schrijven van *Madame Bovary* en *L'Education Sentimentale* maken dat hij de gemengde gevoelens voor zijn moeder en het Oedipuscomplex te boven komt. De tweede (uit 1856) en derde versie (uit 1873) van de *Tentation* die hij daarna schrijft, zijn sterk ingekort, in de laatste versie is nog maar een derde van het oorspronkelijk overgebleven. De meest scabreuze en godslasterlijke passages zijn verdwenen. Voorbeeld van zo'n verdwenen passage is de verzoeking van Antonius door de Moeder Gods zelf. Ze probeert hem te verleiden en na de aarzeling van Antonius fluistert een stem hem toe dat het voor haar niet de eerste keer zou zijn. "Ze heeft met Pantheras, een Romeinse soldaat, gezondigd aan de rand van een waterplaats. Ach, vind je dat erg? Ben je jaloers? Ze houdt van iedereen; Christus heeft broers gehad".

Om zijn stelling te onderbouwen toont Reik aan dat Flaubert en Antonius een en dezelfde persoon zijn. Niet zo ingewikkeld, Flaubert heeft in zijn brieven voortdurend gezegd dat hij Antonius is, dat zijn eigen leven en gevoelens geprojecteerd zijn in die van zijn held. En daarmee is voor Reik het bewijs geleverd. Flaubert was in zijn jeugd een kleine sadist, haatte zijn vader en oudere broer, had verboden verlangens voor zijn moeder, hetgeen duidelijk is aangetoond in zijn jeugdwerken en de eerste versie van Antonius. Op latere leeftijd heeft hij deze perversies (in Freudiaanse betekenis) overwonnen en herschrijft hij Antonius in een gematigder versie.

Het proefschrift van Reik over *De Verzoeking van de H. Antonius* behandelt het verschil tussen de drie versies van het werk van Flaubert. De eerste versie schrijft Flaubert als hij 27 jaar is, bij de tweede is hij 35 jaar en bij de definitieve is hij 51 jaar oud. In deze definitieve versie heeft hij eerdere scènes waarin een portret van de Madonna in de erotische fantasie van Antonius tot leven komt en scènes waarin hij de moederfiguur en de publieke vrouw teveel op een lijn stelt, weglaten. Volgens Reik is Flaubert zijn incestueuze verlangens voor zijn moeder bewust geworden en daardoor te boven gekomen. Immers voor Freudianen is de bewustwording van een probleem de (aanzet tot de) oplossing ervan. De latere werken van Flaubert (de definitieve *Antonius*, *Bouvard en Pécuchet*, *Leerschool der Liefde*, *Drie*

vertellingen) zijn dan ook vrijwel gespeend van de erotische, sadistische en oedipale reminiscenties.

Mario Praz

Mario Praz leeft van 1896 tot 1982 in Italië, hij woont meer dan 10 jaar in Engeland en geeft les aan de universiteiten van Liverpool en Manchester. Vanaf 1934 geeft hij les aan de Universiteit van Rome. Hij is een toonaangevend criticus en schrijft duizenden artikelen over de Europese culturele geschiedenis met een accent op de literatuur. Daarnaast is hij kunstverzamelaar en zijn woonhuis is enkele jaren na zijn dood een museum, het Casa Museo Mario Praz geworden.. Zijn beroemdste boek is *La carne, la morte e il diavolo nella letteratura romantica* uit 1930 (in het Engels *Romantic Agony*) waarin hij de zwarte romantiek van de Europese schrijvers van de 19e en 20e eeuw bestudeert en analyseert. Hij beperkt zich daarbij tot de schrijvers uit Italië, Frankrijk, Engeland en Duitsland. De Nederlandse vertaling *Lust, dood en de duivel in de literatuur van de romantiek* verschijnt in 1990 in een vertaling van Anton Haakman.

Praz en Flaubert

Praz beschrijft in zijn studie het erotische en morbide levensgevoel van auteurs uit de Zwarte Romantiek, een brede stroming in de literatuur gekenmerkt door luxe, overdaad, hartstocht, wreedheid, zondige genoegens die vanaf de midden van de 18e eeuw opkomt. Belangrijke exponenten van deze stroming zijn Byron, Baudelaire, Lewis, De Sade, Huysmans.² Ook Choderlos de Laclos (1741-1803), die in *Les Liaisons dangereuses* de trouweloze liefde beschrijft die puur gericht is op genot en pijn, kunnen we tot de wegbereiders van de romantiek rekenen. Vooral Markies de Sade heeft een grote invloed op de jonge Flaubert. Flaubert is voor Praz "een voorbeeldig vertegenwoordiger van het romantisch levensgevoel". Praz wijst op het sadistische karakter van vele werken van Flaubert, zijn voorliefde voor vreemd, bijna pervers erotische scènes. Er zijn talloze citaten uit brieven en romans te halen waaruit dit blijkt.

² Meer voorbeelden zijn te vinden in Anton Haakmat, *Afgronden, verontrustende literatuur uit de Romantiek*, Arbeiderspers, 1997 en in Joyce & Co, *Zwarte Romantiek*, Atheneum, 1975.

- "Jij zegt dat de wandluizen bij Kutchionk-Hanem, de Arabische prostituee, haar voor jou minder aantrekkelijk maken; mij heeft het juist bekoord". Op zijn reis naar de Oriënt in 1850 brengt Flaubert een, voor hem, onvergetelijke nacht door met een Egyptische courtesane. De nacht is uitgebreid beschreven in zijn aantekeningenboek (*Reis door de Oriënt*) en in een brief aan zijn vriend Louis Bouilhet van 13 maart 1850.
- "De mannen die haar hadden bezeten, hadden op haar als het ware een geur achtergelaten van vervlogen parfum, sporen van verdwenen hartstochten, die haar een soort wellustige waardigheid verleenden; de ontucht sierde haar met helse schoonheid". Zo beschrijft Flaubert de courtesane uit Novembre. Praz vindt dat die courtesane Flaubert's gevoelens verwoordt als zij het heeft over de vele merktekens van haar wellustige waardigheid.
- "In het midden van de galerij was in de volle zon een vrouw naakt aan een zuil gebonden; twee soldaten geselden haar met dunne leren riemen; bij elke slag kronkelde haar hele lichaam wat mooiwonderbaarlijk mooi". (eerste Verzoeking H Antonius)
- "Flaubert, intelligent, bezeten van Sade, over wie hij het steeds heeft als over een mysterie, iets schandelijks dat hem aanlokt" (dagboek De Goncourts nov, 1858)
- Antonius opent zijn missaal en kijkt naar het schilderij van de Heilige Maagd : O, wat houd ik van je". Hij kijkt steeds intenser: Wat is de moeder van de Verlosser mooi. Hoe lieflijk zijn haar lange blonde haren. Als ik die gouden lokken om mijn vingers mocht winden, mijn lippen mocht drukken op die schatten van de sneeuwmitte boezem" (eerste Verzoeking H Antonius)
- "Een speelbol met al zijn afschuwelijke prostitutie, zo'n krot waar men soms de volgende ochtend een verminkt lijk vond tussen de gebroken glazen en de van bloed doorweekte lompen..... Een paar halfnaakte vrouwen wandelden kalm om hen heen en verderop stonden in een hoekje twee gewapende mannen strootjes te trekken om een meisje dat vastgebonden op de straatstenen lag."(Un parfum à sentir)
- Waanzin en wellust zijn twee dingen die ik zo grondig doorvorst heb, die ik uit eigen wil zo volledig heb doorkruist dat ik (hoop ik) nooit krankzinnig zal worden en ook nooit een De Sade. (brief aan Louise Colet, 7 juli 1853)
- Julianus wurgt als kind een duif en "de stuiptrekkingen van de vogel doen zijn hart sneller kloppen" en vervullen hem "met onstuimige, wilde vreugde". Bij de laatste kramp van de vogel valt hij bijna in onmacht. Citaat uit *De legende van de H. Julianus, de offervaardige* waarin de wellustige bloeddorst expliciet naar voren komt.

Praz komt tot de conclusie dat het morele en artistieke leven van Flaubert in hoge mate bepaald is door de pogingen zich te bevrijden van de (sadistische stroom) van de laatromantiek en van het sadistische gevoel waar hij zich in zijn jeugd met graagte aan over heeft gegeven omdat het zijn provinciale scholierenbestaan zoveel glans gaf.

Door het schrijven van *Madame Bovary* en *Salammbô* en vooral door de traumatische herinneringen en emoties die Flaubert door dat schrijven ondergaat, komt hij deze trauma's te boven en wordt hij de persoonlijkheid die de rijpe meesterwerken *L'Education sentimentale* en *Bouvard en Pécuchet*, waar iedere vorm van sadisme afwezig is, heeft kunnen schrijven.

Jean-Paul Sartre

De beroemde linkse, marxistische filosoof Jean-Paul Sartre (Parijs, 1905-1980) is naast de grondlegger van het existentialisme ook schrijver van romans, theaterstukken en literaire kritieken. Zijn leven lang is hij bezig geweest met vragen over de reden van het bestaan, over keuzevrijheid en rechtvaardigheid.

Door middel van romans, toneelstukken en literaire essays probeert hij bestaansvragen op te lossen. Een van de belangrijkste vragen die Sartre zich stelt, is: hoe kan men een mens kennen? Hoe komt een mens tot de keuzen die hij maakt? Sartre gebruikt Flaubert³ als casus bij het beantwoorden van deze vraag. Hoe wordt iemand de beroemde schrijver Gustave Flaubert, welke keuzen zijn dan gemaakt, wat ligt vast in iemands voorgeschiedenis, wat wordt toegevoegd door anderen of door jezelf en in hoeverre wordt iemand gemaakt door het culturele en morele klimaat waarin iemand leeft? Meer dan tien jaar studie en bronnenonderzoek zijn aan deze exercitie vooraf gegaan. Sartre heeft een vreemde haat-liefde verhouding tot Flaubert. Meer dan eens zegt hij dat hij hem burgerlijk, reactionair vindt, maar hij heeft *Madame Bovary* enige tientallen keren gelezen en vindt zijn brieven een zeer inspirerende bron voor verdere analyse.

Sartre en Flaubert

L'idiot de la famille uit 1972 is Sartre 's poging Flaubert te doorgronden; drie volumes van in totaal ruim 2100 bladzijden moeten antwoord geven op de vraag hoe een domme, sullige, slome, bijna imbeciele jongen, de idioot van het gezin, heeft kunnen uitgroeien tot een van de belangrijkste schrijvers van Frankrijk. Uitgebreid behandelt Sartre de voorouders en ouders van Flaubert, het milieu waarin hij opgroeit, het Frankrijk uit die tijd. In zijn jeugd zit Gustave klem in de houdgreep van vader, moeder en oudere broer en iets later klem tussen zijn zeven jaar oudere broer en vier jaar jongere zusje. Volgens Sartre moet hij zich wel van den domme houden om die houdgreep te overleven; hij speelt de idioot, hij zit dom voor zich uit te kijken en duimt. Zijn jongere zusje schrijft en leest eerder dan hij en iedereen houdt hem voor licht achterlijk. De vader zou van Gustave gehouden kunnen hebben als hij in staat was geweest de familiereputatie hoog te houden, het is vaderlijke liefde gebaseerd op trots. Sartre beschrijft de jeugd van Gustave als een jeugd die vol zit met haat en jaloezie. Na de middelbare school eisen zijn ouders dat hij in Parijs rechten gaat studeren en het is begrijpelijk dat dit op een volstrekte mislukking uitloopt: de zoveelste teleurstelling. Kort na het begin van zijn studie, als hij met zijn broer in een koetsje terugkomt uit Deauville, valt Gustave op de grond, hij lijkt bewusteloos en zijn broer houdt

³ Niet alleen Flaubert is onderwerp geweest van deze exercitie, ook bij Jean Genet en in mindere mate Baudelaire heeft Sartre geprobeerd deze vraag op te lossen.

hem stervend. Sartre legt uit dat dit opgevat kan worden als een definitief besluit: hij wil niet meer gaan studeren. Sartre beschrijft deze neurotische aanval als een zelfgekozen aandoening, als een oplossing voor de situatie waarin hij zich bevindt. (Zoals in *Madame Bovary*: als Emma door Rodolphe is verlaten, kiest Emma voor hevige, levensbedreigende koortsaanvallen. Als die na enige weken verdwenen zijn, is Emma ook genezen van de liefde voor Rodolphe.)

Als kort na elkaar vader en zuster sterven, kan Gustave gaan schrijven. Hij is nu eindelijk verlost van de houdgreep van de familie; in het grote huis, alleen in zijn schrijfkamer, alleen met zijn moeder heeft hij geen behoefte meer om ziek te zijn, er geen belang meer bij zich ziek te kiezen. Sartre gaat in zijn beschrijvingen niet verder dan de periode van *Madame Bovary*, de analyse loopt van 1821 tot 1857.

Madame Bovary is niet het werk van iemand met een zenuwaandoening, een neurose, maar van iemand die zich heeft bevrijd van een ongelukkige jeugd, bevrijd van zijn vader, broer en zus, van zijn opvoeding.

In het derde deel van *L'idiot de la famille* geeft Sartre een analyse van de periode waarin Flaubert in Frankrijk opgroeide, lopend vanaf de Restauratie tot het Tweede Keizerrijk. Hij beschrijft een maatschappij waarin kunst wordt opgevat als een zenuwaandoening van de hele samenleving; dat geldt voor Flaubert, maar ook voor De Goncourts, Baudelaire, Huysmans. De eerste twee delen zijn als het ware de persoonlijke, subjectieve analyse van een zenuwaandoening, het derde deel is daar de maatschappelijke, objectieve schildering van de achtergrond van. Het niet-geschreven vierde deel had als logisch vervolg op de eerste twee delen, de beschrijving van het ontstaan van het individuele schrijverschap van Flaubert moeten zijn. In een interview zegt Sartre hierover: "In zekere zin vind ik het vervelend het vierde deel niet geschreven te hebben. Al heb ik niet de totale Flaubert geschreven, ik heb wel de totale Flaubert van vóór *Madame Bovary* geschreven". Julian Barnes zegt dat Sartre de traditionele biografie heeft willen veranderen met een drievoudige aanpak: een marxistische analyse van de sociale achtergrond, een Freudiaanse aanpak van de persoonlijkheid en losse, fantasievolle hypothesen om de hiaten te vullen.

tot slot

Wat meteen opvalt is dat geen van de drie analisten een literair of esthetisch oordeel heeft over het werk van Flaubert, net zo min als dat ze een moreel oordeel hebben over zijn handelswijze en karakter. Zowel Reik, Praz als Sartre hanteren een psychoanalytisch begrippenkader (sadisme, perverse neigingen, oedipale verhouding tot de vader, moederbinding, vrouw als hoer en madonna) en benaderen Flaubert vanuit psychoanalytische hoek.

Reik is in zoverre een vreemde in het gezelschap dat hij, in tegenstelling tot Praz en Sartre, naast zijn proefschrift nooit aandacht heeft besteed aan welk literair onderwerp dan ook. Zijn bibliografie telt tientallen publicaties, geen enkele behandelt een schrijver of een literair werk. Waarom Reik Flaubert tot onderwerp van zijn proefschrift maakte, is onbekend. Van Praz weten we dat hij zijn hele leven gefascineerd was door de laatromantiek in de literatuur en Sartre zegt dat hij, hoewel hij een hekel had aan Flaubert, in zijn jeugd tientallen keren *Madame Bovary* heeft gelezen, bovendien zijn er opvallende parallellen te trekken tussen de jeugd van Sartre en die van Flaubert (zelfde burgerlijk, provinciale achtergrond, Sartres grootvader en Flauberts vader hebben een zelfde karakter).

Het verondersteld sadistische karakter van Flaubert komt ook enigszins naar voren in de biografie die René Dumesnil schreef. Dumesnil die vanaf zijn proefschrift in 1905 tot in de vijftiger jaren vele

publicaties aan Flaubert en aan zijn oeuvre heeft gewijd, heeft het weliswaar over de invloed van De Sade, maar doet dat af als een pose, als schuine praatjes die artiesten onder elkaar hebben. Een schrijfster als Dacia Maraini heeft het in haar *Cercando Emma* wel over de wrede, strenge, onbarmhartige manier waarop Flaubert Emma beschrijft, maar zij gaat niet zover dat ze het heeft over zijn sadistisch karakter. Zo stellig als Praz en Reik zijn over het sadisme van Flaubert is eigenlijk nergens anders terug te vinden.

Lust, dood en de duivel in de literatuur van de Romantiek is in het Nederlands vertaald en nog in 1992 herdrukt, de boeken van Reik en Sartre zijn nooit in het Nederlands vertaald en worden niet meer gelezen. De drie delen van *L'idiot de la famille* zijn natuurlijk in het Frans te krijgen, de *Antonius* van Reik heb ik via "printing on demand" in New Delhi, India gekocht.

Bronnen:

www.flaubert.nl

Jacques-Louis Douchin, *La vie érotique de Flaubert*, Editions Carrere J.J.Pauvert, Paris, 1984

Piet Driest & Diederik Jansen, *Flaubert in Nederland 1870/2005*, Autres Directions, Amsterdam 2006

René Dumesnil, *Flaubert, son hérédité - son milieu - sa méthode*, Société française d'imprimerie et de librairie, Paris, 1905

Gustave Flaubert, *Oeuvres complètes*, Ed. Du Seuil, Paris, 1964

Gustave Flaubert, *Correspondance*, Gallimard, Paris, 1973

Peter Gay, FREUD, *A life of our time*, Anchor Books, W. W. Norton Company, New York, 1988

Dacia Maraini, *Cercando Emma*, Rizzoli Libri, Milano, 1993

Mario Praz, *Lust, dood en de duivel in de literatuur van de romantiek*, Agon, Amsterdam, 1990

Theodor Reik, *Flaubert und seine "Versuchung des Heiligen Antonius"*, 1912, reprint Facsimile Publisher, Delhi, 2016

Jean-Paul Sartre, *L'idiot de la famille*, Gallimard, Paris, 1971

Jan Siebelink, *De reptielse geest*, Meulenhoff, Amsterdam, 1981

Henri Troyat, *Flaubert, biografie*, De Prom, Baarn, 1989

Piet Driest

Den Haag, 2018